

№ 34 (2023) С. 120–126
National Academy of Fine Arts and Architecture
Collection of Scholarly Works
«Ukrainian Academy of Art»
ISSN 2411–3034
Website: <http://naoma-science.kiev.ua>

УДК 611.71: [[7:378.6.091.64](477.411)НАОМА
ORCID ID: 0000-0001-9930-1652
ORCID ID: 0009-0008-2574-9727
DOI <https://doi.org/10.32782/2411-3034-2023-34-16>

Анастасія Мельничук

викладач пластичної анатомії,
старший викладач кафедри рисунка
Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури
a.melnychuk@naoma.edu.ua

Андрій Яковенко

викладач пластичної анатомії
Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури
andriy.yakovenko@naoma.edu.ua

НАПОВНЕННЯ КОЛЕКЦІЇ КАБІНЕТУ ПЛАСТИЧНОЇ АНАТОМІЇ НАОМА ОСТЕОЛОГІЧНИМИ МАТЕРІАЛАМИ З ФОНДІВ ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ

Анотація. Метою статті є висвітлення та аналіз процесу наповнення остеологічними матеріалами діючої анатомічної колекції кабінету пластичної анатомії НАОМА та з'ясування її ролі у педагогічно-дидактичній та дослідницькій діяльності в системі вищої мистецької освіти. У статті розкрито ефективну співпрацю НАОМА з Інститутом археології НАН України. Висвітлено взаємодію викладачів пластичної анатомії (А. Мельничук, А. Яковенко) зі студентами перших курсів різних творчих спеціальностей НАОМА, котрі разом опрацювали 643 одиниці нових анатомічних матеріалів, підготувавши їх для подальшої інвентаризації та практичного застосування у творчих майстернях. **Методологія дослідження** базується на загальнонаукових принципах пізнання, які користуються попитом у таких галузях, як: історична антропология, анатомія, історія суспільства, педагогіка художньої освіти. Зокрема, для висвітлення історії викладання пластичної анатомії були використані такі методи: історичний, фактологічно-описовий, синхронний та діахронний тощо. Вивчення матеріалів археологічно-антропологічного характеру було здійснене на платформі методології історичної науки. З точки зору інформології велике значення мало застосування методів класифікації та систематизації наукової інформації. **Наукова новизна дослідження** полягає у здійсненому вперше в Україні аналізі, класифікації і систематизації остеологічних матеріалів, призначених для теоретичного та практичного застосування у вищій мистецькій освіті, зокрема у навчальних програмах з пластичної анатомії НАОМА. **Висновки.** 1. Співпраця викладачів НАОМА з фахівцями Інституту археології НАН України дала змогу розширити анатомічну колекцію кабінету пластичної анатомії. 2. Отримані 643 одиниці остеологічних матеріалів будуть застосовані для подальшої класифікації, систематизації, описування та інвентаризації у кабінеті пластичної анатомії та творчих майстернях НАОМА і посядуть належне місце у науковій, освітній та творчій діяльності цього закладу.

Ключові слова: пластична анатомія, НАОМА, анатомічна колекція, остеологічні матеріали, Інститут археології НАН України.

Anastasiia Melnychuk

*Plastic Anatomy Teacher,
Senior Instructor at the Department of Drawing
National Academy of Fine Arts and Architecture
a.melnychuk@naoma.edu.ua*

Andrii Yakovenko

*Plastic Anatomy Teacher
National Academy of Fine Arts and Architecture
andriy.yakovenko@naoma.edu.ua*

**REPLENISHMENT OF THE COLLECTION OF CABINET OF PLASTIC ANATOMY
OF THE NAFAA WITH OSTEOLOGICAL MATERIALS FROM THE FUNDS
OF THE INSTITUTE OF ARCHEOLOGY OF THE NAS OF UKRAINE**

Abstract. *The purpose of the article is to highlight and analyze the process of replenishment with osteological materials the current anatomical collection of the cabinet of plastic anatomy at the National Academy of Fine Art and Architecture (NAFAA) and to identify its role in pedagogical, didactic and research activities in the system of higher professional and artistic education. The article reveals the effective cooperation of NAFAA with the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine (NAS of Ukraine). Highlighted as teachers of plastic anatomy, A. I. Melnychuk and A. S. Yakovenko, together with students of the 1st year of various creative specialties of NAFAA processed 643 units of new anatomical materials, preparing them for further inventory and practical use in the creative workshops of the Academy. The research methodology is based on generally scientific principles of knowledge, which are most in demand in such fields as: historical anthropology, anatomy, social history, pedagogy of art education. In particular, the following methods were used to highlight the history of plastic anatomy teaching: historical, factual-descriptive, synchronous and diachronic, etc. In particular, in the field of history and teaching the layers of anatomy, the following methods were established: historical, factual-descriptive, synchronous and diachronic, etc. The study of materials of an archaeological anthropological nature was carried out on the platform of the methodology of historical science and special historical disciplines. From the point of view of information science, it was important to apply the methodology of classification and systematization of scientific information. The scientific novelty of the study consists in the analysis, classification and systematization of osteological material, which was carried out for the first time in Ukraine, intended for theoretical and practical use in higher art education at NAFAA, in particular, in educational programs on plastic anatomy. The following propositions are proposed as conclusions: 1. Replenishment of the anatomical collection of the NAFAA plastanatomy cabinet is a long-awaited result of the efforts of the teachers and administration of this institution. 2. This result is an important achievement in cooperation between NAFAA and the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine. 3. 643 units of osteological materials will be opened for further classification, systematization, description and inventory in the cabinet of plastic anatomy and creative workshops of NAFAA and will take an appropriate place in the scientific, educational and creative activities of this institution.*

Key words: *plastic anatomy, National Academy of Fine Art and Architecture, anatomical collection, osteological materials, Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine.*

Вступ. Навчально-методичне забезпечення кабінету пластичної анатомії НАОМА, необхідне для провадження якісного процесу навчання, відбувається синхронно з розвитком цього закладу. Зібрана у цьому кабінеті колекція, що є важливою для навчального процесу, постійно поповнювалась різними анатомічними препаратами: анатомічними муляжами, екорше, гіпсовими відливками, таблицями, остеологічними матеріалами. Найкращими часами для цього збирання були 1980-ті роки, коли пластичну анатомію викладала художниця-графік Л. Трубнікова. Упродовж 30-ти років її викладацької діяльності кабінет сформувався як важливий комплекс

навчально-творчого анатомічного методичного забезпечення в НАОМА. З приходом до цього закладу (у 2020–2021 рр.) нових викладачів (А. Мельничук, Є. Піскунова, А. Яковенка) та отриманням (у 2021 р.) нового кабінету пластичної анатомії було ухвалене рішення продовжити традицію Л. Трубнікової, збагачуючи кабінет новими, необхідними для навчального і творчого процесу, матеріалами. У наш час остеологічні матеріали все частіше розглядають не лише як складник навчального процесу, але й як вид історико-культурної спадщини, якій належить важливе місце у діяльності митців та мистецтвознавців, істориків культури, мистецтва, в антропології тощо. У цьому сенсі

вважаємо за потрібне звернути увагу на те, що проблема тіла і тілесності у час новітніх трансформацій в суспільній культурі, сучасній антропології, у викладанні пластичної анатомії та в сучасному образотворчому мистецтві є актуальною для формування у студентів раціонального, емоційно-естетичного ставлення до краси людського тіла на ґрунті сучасних анатомічних та антропологічних досліджень.

Постановка проблеми. Кабінет пластичної анатомії НАОМА, зважаючи на власні наукові дослідження авторів, має одну з найбільших колекцій експонатів серед закладів мистецької освіти в Україні. Він функціонує в ролі центру організації самостійної навчальної роботи студентів як у навчальний, так і позанавчальний час. Зазначимо, що діяльність, спрямована на методичне забезпечення цього кабінету, розпочалася ще з 1930-х років; вона передбачала реалізацію поставлених завдань в освітньому процесі, а також у царині набуття професійної компетентності студентів, які здобувають мистецьку освіту. У кабінеті анатомії зберігається чималий комплекс таких анатомічних об'єктів, як: остеологічні матеріали, кольорові муляжі, гіпсові екорше, гіпсові анатомічні зліпки, таблиці та фотоархів; їх вивчення і практичне застосування відіграє роль важливого історико-антропологічного та історико-культурного джерела, яке активно сприяє розкриттю як аспектів історії анатомії, так і творчої взаємодії наукової анатомії та образотворчого мистецтва. Процес зберігання та демонстрації подібних матеріалів перебуває в складних умовах, проте в НАОМА анатомічна колекція не тільки не втрачає своєї науково-освітньої актуальності, але й продовжує поповнюватися, посідаючи провідне місце серед подібних колекцій у мистецьких закладах України. Проблема використання анатомічних моделей у художній освіті – це один з викликів сьогодення. Вона стосується не тільки стратегії художніх закладів щодо співвідношення традицій та новацій у навчальних програмах, але й рівня розуміння спектра сучасної культури, адже знання з анатомії не втрачають своєї актуальності для тих митців, які прагнуть реалістично зображувати тіло людини з власної уяви або з натури, а тим паче для тих, хто досліджує проблему тілесності у сучасному мистецтві та культурі загалом. Анатомічні моделі, які експонуються в кабінеті пластичної анатомії в НАОМА для професійного опанування майбутніми митцями художнього зображення людського тіла, відіграють важливу роль

у розумінні молоддю структури людського тіла та естетичного складника його сприйняття. З огляду на це, викладачі пластичної анатомії (А. Мельничук, Є. Піскунов, А. Яковенко) ініціювали налагодження ефективної співпраці НАОМА з Інститутом археології НАН України з метою поповнення колекції новими остеологічними матеріалами, які вкрай необхідні як методичне забезпечення для опанування мистецтва рисунка студентами I та II курсів усіх творчих факультетів цього закладу.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Питання наповнення і розвитку анатомічних колекцій в українських мистецьких закладах освіти є маловивченим, тому робота, виконана авторами, має винятково новаторський характер. Для повноцінного розроблення досліджуваної нами теми виникла необхідність звернутися до вітчизняних та зарубіжних науковців (І. Зоценка, В. Баранова, В. Іванкіна [1], А. Мельничук [2], Т. Рудича [3], С. Сегеди [4], Н. Хамітова [5], Л. Харченка [6], Т. Целік [7], та інших [8; 9; 10; 11]).

Мета статті полягає у висвітленні важливості нового історичного етапу у розвитку анатомічної колекції кабінету пластичної анатомії НАОМА, який передбачає подальше наповнення остеологічними матеріалами на базі фондів Інституту археології НАН України.

Виклад основного матеріалу. Оскільки анатомія традиційно вважається основою не лише медичної освіти, але й мистецької, чітке уявлення про структуру та функції людського тіла є необхідною умовою ефективної образотворчої практики. Центральним у цьому сенсі є питання вивчення академічних традицій, у межах якого були розроблені зображення людського тіла для забезпечення теоретичного та практичного засвоєння знань з анатомії – від остеологічної структури до шкірного покриву. Генеза анатомічної колекції в кабінеті пластичної анатомії НАОМА розпочалася ще з 1930-х років ХХ століття; наповнення ж її остеологічними матеріалами відбулося у другій половині ХХ століття [2]. Проте системна розбудова цієї колекції розпочалася з викладацької діяльності художника-графіка Л. Трубікової. Наразі в анатомічній колекції близько 300 експонатів, зокрема: анатомічні муляжі, екорше, гіпсові зліпки, таблиці, посібники, фотоархіви та остеологічні матеріали. Кожен експонат є цінним і корисним з точки зору навчально-творчого процесу в НАОМА. Зауважимо, що найбільшим і фундаментальним розділом анатомічної колекції є зібрання

людських скелетів, що свого часу були передані медичними закладами. Виварені та збережені в чудовому стані, вони повноцінно сприяють наданню студентам-художникам практичних знань зі структури та функціонування людського тіла. Заради продовження традиції наповнення колекції кабінету пластичної анатомії новими експонатами, викладачі пластичної анатомії ініціювали ефективну співпрацю з Інститутом археології НАН України. Таке співробітництво було зумовлене нагальною потребою у повноцінному наповненні кабінету пластичної анатомії необхідними остеологічними матеріалами для творчих факультетів I та II курсів із подальшою їхньою інвентаризацією. Отримані нами предмети надалі слугуватимуть допоміжним матеріалом у процесі здобуття студентами практичних знань для роботи з живою натурою. Водночас студенти-художники мають рисувати кісткові основи не лише в кабінеті, але й працювати самостійно у творчих майстернях для детального одночасного ознайомлення з живою натурою та кістяком.

Остеологічні матеріали були отримані з розкопок могильника; їх зберігали в антропологічних фондах Інституту археології НАН України. Територіально археологи проводили дослідження в адміністративних межах Шевченківського району міста Києва на вул. Олегівській, 42 А. Ця ділянка розкопу знаходиться в історичному районі – на території пам'ятки національного значення – ландшафтний заказник «Гора Щекавиця». На верхньому плато гори Щекавиці та на її схилах у різний час археологічними розвідками було виявлено рештки поселення давньоруського часу та синхронний християнський могильник. Культурний шар на ділянці розкопу був повністю відсутній – його було знищено численними щільними рядами могильних ям, розритими у час функціонування Щекавицького кладовища (кінець XVIII – початок XX ст.), в яких траплялися поодинокі знахідки давньоруського, пізньосередньовічного та нового часів [1]. Тому треба зауважити, що кісткові рештки перебувають у стані середнього та поганого збереження. Поміж поховальним інвентарем археологи знайшли: нумізматику (монети різних номіналів XVIII–XX ст.), релігійні зразки індивідуального благочестя (натільні хрести, дерев'яні хрести, металеві, скляні та паперові іконки, медальйони з образами святих), також елементи одягу, текстиль (гудзики, елементи мундирів, взуття) тощо [1] (іл. 1, 2).

Іл. 1. Поховання (XVIII–XX ст.).
[Фотоматеріал І. Зоценка. Публікується з дозволу співробітника Інституту археології НАН України І. Зоценка (копію дозволу подано до редакції)]. 2021

Іл. 2. Поховання (XVIII–XX ст.).
[Фотоматеріал І. Зоценка. Публікується з дозволу співробітника Інституту археології НАН України І. Зоценка (копію дозволу подано до редакції)]. 2021

Археологічний матеріал дав змогу авторам розкопок датувати цей могильник XVIII – початком XX століть [1]. Ця антропологічна серія знахідок належить до великої європеїдної раси [3; 4]. Археологи зафіксували на кістках сліди травм та хвороб; проте інші фахівці, антропологи, не завжди чітко можуть визначити, чи ці ушкодження мали побутовий характер, чи вони з'явилися внаслідок збройних конфліктів [5]. З огляду на сказане вище зазначимо, що з'ясування цих деталей є темою вже окремої розвідки для фахівців у галузі антропології та палеопатології [6, 7].

Завдяки нашій співпраці з представниками Інституту археології НАН України понад 10 000 експонатів остеологічних матеріалів цієї установи було передано на зберігання до кабінету пластичної анатомії НАОМА, зокрема 643 матеріали з археологічних розкопок. Така передача була засвідчена актом приймання-передачі експонатів на постійне зберігання у кабінеті пластичної анатомії між науковим співробітником архітектурно-археологічної експедиції Інституту археології НАНУ І. Зоценком та викладачами кабінету

пластичної анатомії НАОМА. Зібрані кістки наочно демонструють незначні фактичні фізичні відмінності: наявність або відсутність додаткових отворів для проходження судин; невеликі виступи, горби для прикріплення м'язів і зв'язок; низка інших тонких скелетних варіацій. Такі артефакти підтверджують місце їхнього походження, діяльність, інтереси і заняття людей в ті часи. Зауважимо, що серед певної кількості зібраних черепів антропологом В. Унгурян було знайдено один череп, де видно ділянки, що вражені сифілісом (іл. 3), а також один череп, де бачимо місця пошкодження туберкульозом. Зі свідчень фахівців відомо: якщо кістка зберігається в землі понад 70 років, вона вже безпечна і не призводить до поширення хвороб (окрім чуми).

Іл. 3. Череп та інші кістки скелета, вражені інфекційним захворюванням. [Світлина А. Мельничук]. 2023

Подальшою систематизацією переданих до НАОМА матеріалів займалися викладачі пластичної анатомії А. І. Мельничук та А. С. Яковенко; також до цієї діяльності були залучені студенти I курсу спеціальностей «графічний дизайн», «сценографія та кіносценографія», «реставрація творів станкового живопису», «станкова та монументальна скульптура» і «станковий та монументальний живопис» (іл. 4).

У результаті вивчення цих матеріалів було виявлено, що чимало кісток чоловічої, жіночої та дитячої серій були пошкоджені з різних причин, зокрема через інфекційні хвороби та ґрунтові зсуви (іл. 5).

Іл. 4. Викладач пластичної анатомії А. Яковенко (другий зліва) зі студентами I курсу під час перебування у відділі Інституту археології НАН України. [Світлина А. Мельничук]. 2023

Іл. 5. Остеологічний матеріал з адміністративних меж Шевченківського району м. Києва (вул. Олегівська, 42 А). Відділ Інституту археології НАН України. [Світлина А. Мельничук]. 2023

Чоловіча серія з могильника характеризується доліхокранною черепною коробкою, якій притаманне середньо-широке, низьке обличчя, що також має горизонтальне профілювання. Орбіти неширокі і наявне високе перенісся [8; 9; 10].

Жіночій серії властива доліхокранна, вузька черепна коробка. Лоб середньо-широкий, кут лоба наближений до прямого, обличчя має середні розміри. Орбіти неширокі і низькі [10; 11].

Дитяча серія характеризується одним збірним скелетом дитини до 1,5–2 років (від народження). Усі кістки, через тривалість їхнього перебування у землі, забарвлені у темно-вохристий колір [10; 11].

Маємо зауважити, що для навчального процесу черепи слугують різним цілям: передовсім вони виконують роль навчального реквізиту з анатомії для студентів-художників, однак вони також є предметом антропометричних та антропологічних досліджень.

Головні висновки та перспективи використання результатів дослідження. Авторами статті висвітлено та проаналізовано процес налагодження науково-освітньої співпраці НАОМА з Інститутом археології НАН України і виявлено, що завдяки цьому 2023 рік став поворотним у наповненні колекції кабінету пластичної анатомії після тривалої паузи у кілька десятків років.

Отриманий остеологічний матеріал — 643 одиниці зберігання — є вагомим внеском у справу методичного забезпечення навчання пластичної анатомії для студентів I та II курсів і сприятиме покращенню умов навчання студентів художнього відтворення людського тіла, підвищенню професійної майстерності.

На наш погляд, підтримка діяльності кабінету пластичної анатомії з боку адміністрації НАОМА є вкрай необхідною як для збереження академічних традицій, так і для їхнього входження у простір сучасної освіти та культури України.

Список використаних джерел

1. Зоценко І., Баранов В., Іванкін В. Звіт про археологічні дослідження Архітектурно-археологічної експедиції ІА НАНУ на ділянці реконструкції адміністративних будівель під багатofункціональний комплекс по вул. Олегівській 42 А у Шевченківському районі м. Києва. Кваліфікаційний документ № 001/21 від 21.01.2021 р. Інститут археології НАН України.
2. Мельничук А. Анатомічна колекція кабінету пластичної анатомії Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури. *Художня культура. Актуальні проблеми* : науковий журнал. 2022. № 18(1). С. 43–49. URL: [https://doi.org/10.31500/1992-5514.18\(1\).2022.260418](https://doi.org/10.31500/1992-5514.18(1).2022.260418) (дата звернення: 02.06.2023 р.).
3. Рудич Т. О. Населення Середнього Подніпров'я I–II тисячоліття за матеріалами антропології. Київ, 2014. 299 с.
4. Сегеда С. Антропология : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2001. 335 с.
5. Хамітов Н. В. Філософська антропология: світовий та вітчизняний контексти. *Вісник НАН України*. 2021. № 5. С. 81–94.
6. Харченко Л. М. Духовність як вимір сучасного життя людини: соціальнофілософський аналіз. *Наукові записки НаУКМА*. Т. 140. Теорія та історія культури. 2012. С. 20–24.
7. Целік Т. В. Особистісне начало у філософській культурі Київської Русі. Київ : ПАРАПАН, 2005. 312 с.
8. Шинкарук В. Віра, Надія, Любов. *Віче*. 1994. № 3. С. 145–150.
9. Шинкарук В. І. Методологічні засади філософських учень про людину. *Філософська антропология: екзистенціальні проблеми*. Київ : Педагогічна наука, 2000. С. 8–49.
10. Ятченко В. Ф. Історія духовної культури українського етносу. Ч. I. Давня українська культура. Київ : Міленіум, 2004. 148 с.
11. Martin R. Lehrbuch der Anthropologie. Jena : 1928. 578 p.

References

1. Zotsenko, I., Baranov, V., & Ivankin V. (2021). Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia Arkhitekturno-arkheolohichnoi ekspedytsii IA NANU na diliantsi rekonstruktsii administratyvnykh budivel pid bahatofunktsionalnyi kompleks po vul. Olehivskii 42 A u Shevchenkivskomu raioni m. Kyieva [Report on the archaeological research of the Architectural and Archaeological Expedition of the National Academy of Sciences of the National Academy of Sciences on the site of the reconstruction of administrative buildings for a multifunctional complex on the street Olehivska 42 A in the Shevchenkivsky district of Kyiv]. Kvalifikatsiyni dokument №001/21 vid 21.01.2021 r. Instytut arkheolohii NAN Ukrainy [in Ukrainian].
2. Melnychuk, A. (2022). Anatomichna kolektsiia kabinetu plastychnoi anatomii Natsionalnoi akademii obrazotvorchoho mystetstva i arkhitektury [Anatomical collection of the cabinet of plastic anatomy of the National Academy of Fine Arts and Architecture]. *Khudozhnia kultura. Aktualni problemy: nauk. zhurn. [Art culture. Actual problems]*, 18(1), 43–49. URL: [https://doi.org/10.31500/1992-5514.18\(1\).2022.260418](https://doi.org/10.31500/1992-5514.18(1).2022.260418) [in Ukrainian].
3. Rudych, T. O. (2014). *Naselennia Sereдного Podniprovia I–II tysiacholittia za materialamy antropolohii* [The population of the Middle Dnieper region of the 1st-2nd millennium according to anthropological materials]. Kyiv [in Ukrainian].
4. Sehed, S. (2001). *Antropolohiia: navch. posib. dlia studentiv humanitar. spets. vyshch. navch. zakl* [Anthropology: education. manual for humanities students. special higher education closing]. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].

5. Khamitov, N. V. (2021). Filozofska antropolohiia: svitovyi ta vitchyzniani konteksty. [Philosophical anthropology: world and domestic contexts]. *Visnyk NAN Ukrainy [Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine]*, 5, 81–94 [in Ukrainian].
6. Kharchenko, L. M. (2012). Dukhovnist yak vymir suchasnoho zhyttia liudyny: sotsialnofilosofskyi analiz [Spirituality as a dimension of modern human life: sociophilosophical analysis]. *Naukovi zapysky NaUKMA [Scientific notes Naukma]*, 140, 20–24 [in Ukrainian].
7. Tselik, T. V. (2005). *Osobystisne nachalo u filozofskii kulturi Kyivskoi Rusi* [A personal beginning in the philosophical culture of Kyivan Rus]. Kyiv : PARAPAN [in Ukrainian].
8. Shynkaruk, V. (1994). Vira, Nadiia, Liubov [Faith Hope Love]. *Viche [Viche]*, 3, 145–150 [in Ukrainian].
9. Shynkaruk, V. I. (2000). Metodolohichni zasady filozofskykh uchen pro liudynu [Methodological principles of philosophical teachings about man]. *Filozofska antropolohiia: ekzysyentsialni problemy [Philosophical anthropology: existential problems]*. Kyiv : Pedahohichna nauka. 8–49 [in Ukrainian].
10. Yatchenko, V. F. (2004). *Istoriia dukhovnoi kultury ukrainskoho etnosu* [The history of the spiritual culture of the Ukrainian ethnic group]. (Ch. I. Davnia ukrainska kultura). Kyiv : Milenium [in Ukrainian].
11. Martin, R. (1928). *Lehrbuch der Anthropologie*. Jena [in Germany].

Подано до редакції 25.06.2023